

Е. Асен¹

¹Сулейман Демирел атындағы Университет, Қаскелең қ., Қазақстан

ТОҒЫЗҚҰМАЛАҚ ОЙЫНЫНЫҢ ҚАЗІРГІ МЕКТЕПТІҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТІІМДІЛІГІ ТУРАЛЫ

Андатпа. Зерттеудің мақсаты - тоғызқұмалақ ойынының математикалық білім беру жүйесіне ену тиімділігін бағалау мәселесін жан-жақты зерттеу. Тоғызқұмалақ ойынының жалпы ұлттық мәдениетті қалыптастырудың, мектеп оқушысының жеке, интеллектуалды және әлеуметтік дамуын қалыптастырудың тиімді дидактикалық құралы ретіндегі рөлі анықталды. Тоғызқұмалақ ойынының көптеген мектеп пәндерімен, атап айтқанда математика, информатика курстарымен, бастауыш және орта мектептердің ықтималдықтар теориясымен байланысын ашты. Тоғызқұмалақ ойыны материалын оқу бағдарламасына енгізу оқушылардың зейінді болуына көмектеседі, алдағы бірнеше жүрісті есептеуді үйренуге, есте сақтау қабілетін жақсартуға мүмкіндік береді, бұл көбейту кестесін, қосу, көбейту және бөлу амалдарын есте сақтауға көмектеседі.

Түйін сөздер: тоғызқұмалақ ойыны, тоғызқұмалақ ойыны мен математикалық іс-әрекеттің интеграциясы, кешенді оқыту, тыңдаушылардың интеллектуалды дамуы.

***

Аннотация. Цель исследования состоит в том, чтобы комплексно изучить проблему оценки эффективности интеграции игры тогызкумалак в систему математического образования. Установлена роль игры тогызкумалак как эффективного дидактического средства формирования общей национальной культуры, личностного, интеллектуального и социального развития школьника. Выявлена взаимосвязь игры тогызкумалак со многими школьными предметами, в частности с курсом математики, информатики, теории вероятностей основной и средней школы. Включение материала игры тогызкумалак в учебную программу поможет ученикам быть внимательными, научиться рассчитывать следующие несколько ходов, улучшить память, что поможет им запомнить таблицу умножения, сложения, умножения и деления.

Ключевые слова: игра тогызкумалак, интеграция игры тогызкумалак и математической деятельности, интегрированного обучения, интеллектуальное развитие обучаемых.

***

Abstract. The purpose of the research is to comprehensively study the problem of assessing the effectiveness of the integration of the game togyzkumalak into the system of mathematical education. The role of the play togyzkumalak as an effective didactic means of forming a general national culture, personal, intellectual and social development of a schoolchild has been established. Revealed the relationship of the game togyzkumalak with many school subjects, in particular with the course of mathematics, computer science, probability theory of primary and secondary schools. The inclusion of the togyzkumalak game in the curriculum will help students to be attentive, learn how to calculate the next few moves, improve their memory, which will help them remember the multiplication, addition, multiplication and division tables.

Keywords: togyzkumalak game, integration of togyzkumalak game and mathematical activity, integrated learning, intellectual development of trainees.

Kipicne

Математиканы оқыту белсенді ақыл-ой күшін қажет етеді. Сабақтың барлық кезеңінде ерікті зейінді ұстау өте қиын. Қарқынды психикалық белсенділік, бірдей типтегі көптеген және жалпы есептеулер немесе алгебралық түрлендірулер мектеп оқушыларын тез шаршатады. Мұғалім әр оқушының сабақта белсенді және ынтамен жұмыс жасайтындығына көз жеткізіп, оны қызығушылықтың, терең танымдық қызығушылықтың пайда болуы мен дамуы үшін бастау ретінде қолдануы қажет. Бұл әсіресе белгілі бір пәнге деген қызығушылық пен бейімділіктің қалыптасып келе жатқан, кейде тек анықталатын жасөспірім шағында өте маңызды. Дәл осы кезеңде математиканың тартымды жақтарын ашуға ұмтылу керек.

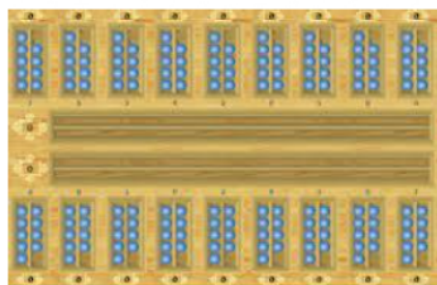
Кез-келген мұғалім тәжірибе алмасуды жүзеге асырып қана қоймай, оның қабілетіне қарамастан әр оқушының бойында өзінің күшіне деген сенімін нығайтады. Әлсіз оқушылардың бойында шығармашылық қабілеттерін дамыту керек, мықты оқушылардың дамуын тоқтатуға жол бермеу, ерік-жігерді, берік мінезділікті және қиын тапсырмаларды шешуде алғырлықты тәрбиелеу керек. Мұның бәрі - сөзді неғұрлым кең және терең түсінуге шығармашылық тұлға тәрбиелеу. Бірақ пәнге деген терең қызығушылықты қалыптастыру үшін, танымдық белсенділікті дамыту үшін әр түрлі жастағы оқушылардың әуесқойлық өнерін, жеке бастамасы мен шығармашылығын дамытуды ынталандыратын косымша құралдарды іздеу қажет [1]. Мұнда баланың интеллектуалды қабілетін дамытуға бағытталған әр түрлі жаттығулар мен ойындар маңызды рөл атқарады. Ойын барысында балалар зейінін, білімге деген құштарлығын дамыту, зейінін шоғырландыру, өз бетінше ойлау әдеті қалыптасады. Ойнап жүрген балалар өздерінің оқып жатқанын байқамайды: жаңа нәрселерді есте сақтайды, әдеттен тыс жағдайларды бағдарлайды, өздерінің идеялар,

тұжырымдамалар қорын толықтырады және қиялын дамытады. Ең пассивті балалардың өзі ойынға үлкен ықыласпен қосылады. Математикаға деген қабілетін арттыратын осындай ойындардың бір түрі – тоғызқұмалақ ойыны. Тоғызқұмалақ ойынының көптеген мектеп пәндерімен, атап айтқанда математика курсымен, бастауыш және орта мектептердің ықтималдықтар теориясымен байланысы анықталды.

Тоғызқұмалақ ойыны туралы деректер

Төмендегі мағлұмат келесі әдебиеттен алынған [2].

Тоғызқұмалақ шахмат, дойбы тағы басқа ойындар секілді арнаулы тақтада ойналады. Әрі тоғызқұмалақтың тақтасы өзгеше, жоғарыда айтылғандардың бірде-біріне ұқсамайды. Ойынның тарихы “тағдырын” зерттеген ғалымдар дәлелдегендей, тоғыз құмалақ бізге жеткенше көп өзгеріске ұшыраған. Бұл ойынды әуелде тақтаға емес, жер қазып-ақ ойнай берген секілді. Құмалақ орына нағыз қойдың құмалағын кептіріп пайдаланған. Ол кездегі тақталар бүгінгіге мүлдем ұқсамайды. Дәлірек айтсақ, тоғызқұмалақтың бүгінгі тақтасы үлкен өзгеріске ұшыраған және де тек түр жағымен емес, мазмұн жағынан да көп жетілді.

Сурет 1. Тоғызқұмалақ тақтасы [4]

Тоғызқұмалақ ойынына арнаулы тақта пайдаланылады. Ойын тақтасы – 2 қазан, 18 отау, 162 құмалақтан тұрады. Ойын басында әр ойыншыға бір қазан, тоғыз отауға тоғыз-тоғыздан салынған сексен бір құмалақ тиесілі. Ойынға шахмат, дойбыдағы секілді екі адам қатысады. Әр ойыншының (тоғызқұмалақшаның) тоғыздан отауы болады. Отаулардың рет саны солдан оңға қарай белгіленеді. Мысалы, бірінші, екінші,... тоғызыншы отаулар. Бұл отаулардан тарихтан жоғалмай бізге жеткен аттары мынадай: Арт, Тектұрмас, Ақотпес, Атсыратар, Бел, Қандықакпак, Көкмойын, Маңдай. Әр отауға берілген аттар тегін емес. Мысалы, төртінші отау «Атсыратар» деп аталса, шын мәнінде бұл отаудан «тұздық» алса, қарсыласы тез атсырайтыны рас. Оқырманның тоғызқұмалақ ойыны және ережелерімен танысқысы келсе келесі әдебиеттен [3] және оның ішіндегі сілтемелерден қарауға нұсқау береміз.

Тоғызқұмалақ ойынының оқушыларға ең қапайым пайдасы оқушы бүтін санның жұп немесе тақ екен ажырата алады. Оған қоса оқушыда сандарды бір-біріне тез қосу, тез ойлау дағдылары жақсы дамиды. Бұл

ойын арқылы оқушы өзінің алдын ала ойлау, пландау мақсатына жету үшін қандайда бір амалдарды қолдануы оқушының математикаға деген қабілетін арттыра түседі. Тоғызқұмалақ ойыны материалын оқу бағдарламасына енгізу оқушылардың зейінді болуына көмектеседі, алдағы бірнеше жүрісті есептеуді үйренуге, есте сақтау қабілетін жақсартуға мүмкіндік береді, бұл көбейту кестесін, қосу, көбейту және бөлу амалдарын есте сақтауға көмектеседі. Тоғызқұмалақ ойыны сізге математикалық ережелерді, теоремалар мен аксиомаларды түсінуге көмектеседі. Тоғызқұмалақ ойынын ойнау интеллектуалды қызметтің белгілі бір жақтарының дамуына, оқу жетістігіне, зейіннің шоғырлануына, логикалық есте сақтауға, табандылыққа, өнімділікке жағымды әсер етеді. Орта мектепте тоғызқұмалақ ойнауды ерте бастаған балалардың математикадан жақсы нәтиже көрсетуі кездейсоқ емес.

Алғашқы тоғызқұмалақ ойынының жаттығулары мидың сол жақ жарты шарының дамуына ықпал етеді, ол логикалық ойлау қабілеті, жағдайды талдай білу және онтайлы шешімді таңдау қабілеті үшін ғана емес, сонымен қатар бейнелі түрде жауап беретін оң жарты шар ойлау, кеңістіктік қиял, өз іс-әрекетінің нәтижесін болжай білуді дамытады.

Жоғарыда айтылғандардың бәрінен тоғызқұмалақ ойыны математика үйрену тәсілдерінің маңызды, ажырамас бөлігі бола алатындығы анық.

Жалпы тоғызқұмалақ арқылы білім беруді енгізудің күрделілігі туралы

Тоғызқұмалақ арқылы беруді мектептегі математикалық білім беру жүйесіне интеграциялау тиімділігі бірқатар мәселелерді шешумен байланысты. Жалпы білім беру жүйесіне тоғызқұмалақ курсы енгізуді алға тартатын алғашқы қиындық - бұл оқыту мақсаты. Көптеген ата-аналар мен мұғалімдер жалпы тоғызқұмалақ тәрбиесіне де, оның жеке аспектілеріне де қарсы, ең алдымен идеяның өзін дұрыс түсінбегендіктен. Жалпыға бірдей білім берудің басты мақсаты - оқушыларға жалпы интеллектуалды дамуда, дәл (алгебра, геометрия, физика, бағдарламалау) және жаратылыстану (география, биология) пәндерін оқуда көмектесу. Тоғызқұмалақ білім ешқандай жағдайда тек тоғызқұмалақ ойынын игеру, қайраткерлермен, тарихпен танысу мақсатына қызмет етпеуі керек. Тоғызқұмалақтан білім берудің басты мақсаты - оқушылардың зейінін, есте сақтау қабілетін, объективтілігін және білім алуға деген құштарлығын дамыту.

Келесі маселе - тоғызқұмалақ жаттығуларын мұғалімдердің қандай контингенті үйретуі керек және ол қанша жылға созылуы керек. Оқушылардың жас ерекшелігі туралы маселе ашық күйінде қалып отыр.

Бастауыш мектеп кезеңі төрт жылды құрайды, ал тоғызқұмалақ негіздерін оқыту практикалық қолдануды ескере отырып, іс жүзінде екі-үш жыл ғана алады. Сонда тоғызқұмалақ тәрбиесін қай сыныптан бастаған

жөн деген сұрақ туындайды. Нақты жауап жоқ, сондықтан кейбір мектептер бірінші сыныптан бастап жалпы тоғызқұмалақ білімін енгізеді. Тоғызқұмалақты оқытуда мамандарды таңдау мәселесі де күрделі. Бір жағынан, тоғызқұмалақ ойынын түсінетін және білетін адам студенттерді оқытумен айналысуы керек. Спортшы сабақ өткізе алады, бірақ педагогикалық білімі жоқ, ол өзі білетін және балалардың психологиялық ерекшеліктерін ескермей, өзі үшін ең қызықты тақырыптарға назар аударады. Мұндай тәсіл студенттер мен ата-аналардың осы курсқа деген теріс көзқарасын тудыратыны сөзсіз. Екінші жағынан, педагогика мен даму психологиясын білетін бастауыш сынып мұғалімі де оқушыларды оқытумен айналыса алады. Бұл жағдайда тоғызқұмалақ ойынының төмен деңгейінің қаупі сақталады, тіпті мұғалімнің қызығушылығы мен тоғызқұмалақ ойынына деген оң көзқарасы. Демек, педагогикалық және тоғызқұмалақтық білімі бар адам жалпы білім беретін мектепте тоғызқұмалақтан сабақ беруі керек. Қазіргі уақытта университеттер бұл мәселемен айналысуда, бастауыш сынып мұғалімдерін қайта даярлаудың арнайы курстарын ашуда.

Тағы бір мәселе ол оқытудың тиімді формасын таңдау. Жеке тоғызқұмалақ курсын элективті курс ретінде енгізу көптеген аспектілерде проблемалы болып көрінеді.

Бұл сабақтарға ата-аналары балаларының интеллектуалды қабілеттерін дамытуға мүдделі оқушылар қатысады. Сонымен қатар қызығушылықты сақтау проблемасы бар. Ол жоғалған жағдайда оқушылар бұдан былай сабаққа қатыспайды. Қазіргі уақытта жалпы тоғызқұмалақтық білім беруді енгізу мәселесі шешілген жоқ. Осыған байланысты, біздің ойымызша, тоғызқұмалақтық білім беруді «Математика және тоғызқұмалақ» міндетті немесе элективті интегративті курс түрінде қарастырған жөн. Курстың ұзақтығы - 2 жыл негізгі мектеп (6-7 сыныптар). Курс негізінен әр оқушының өзін-өзі тану және өзін-өзі дамыту қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған. Сонымен, жаңа сапалы мазмұнмен, сипаттамалармен және формалармен байытылған оқу пәндерін (математика, информатика) тереңірек және көпфункционалды игеруге қол жеткізуге болады.

Қорытынды

Қазіргі жалпы білім беру тұжырымдамасының орталығында баланың жеке басын, оның шығармашылық және интеллектуалды қабілеттерін дамыту, жалпы мәдениетті қалыптастыру, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі ұстау сияқты маңызды жеке қасиеттерді тәрбиелеу идеясы жатыр - өзін-өзі растау және өзектендіру. Ғылым мен өнер элементтерін біріктіретін тоғызқұмалақ ойыны бұл қасиеттерді тиімді дамыта алады. Сондықтан мықты мотивациялық өрісті құру үшін тоғызқұмалақ ойыны мен математикалық әрекетті ұштастырған жөн. Бұл

интеграциялық құрылым баланың интеллектуалды, жеке және әлеуметтік дамуының қозғаушысы болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Амосова Н. В. Общие проблемы развития творческой личности при обучении математики. // Изд-во АО ИУУ, 2005.
- 2 Қобланов, Ж.Н., Ысқақов Ж. Ж. Спорт терминдерінің сөздігі мен тарихы. - Алматы, 2002. – 281 б.
- 3 Айманбетов Б.Ж. ҚазБСҚА-ның 1-5 курс студенттері, колледж және лицей оқушыларына арналған «Ұлттық ойынымыз Тоғызқұмалақтан әдістемелік нұсқау». Әдістемелік нұсқаулық. Алматы: ҚазБСҚА, 2015. – 20 б.
- 4 Тоғызқұмалақ тақтасы, URL:
<https://images.app.goo.gl/boSovxq91uAinNJU7>.